

„Noul val“

în cinematografia țărilor socialiste

de

MIRON RADU PARASCHIVESCU

Titul generic al acestei rubrici, pe care l-am folosit și cu ani în urmă într-o altă revistă, nu-mi aparține și tocmai de aceea vreau să-l explic. L-am auzit în timpul unor colocvii literare internaționale ținute în Iugoslavia acum patru ani, iar împerecherea fericită de cuvinte a fost rostită, docă-mi amintesc bine, de scriitorul francez Claude Aveline. Nu știu dacă era o formulare dinainte pregătită sau face parte din acele „cuvinte dăruite“, cum le spune Valéry, ce i-au venit pe buze vorbitorului într-o clipă inspirată. Fapt e că Aveline susținea în acel colocvii că lumea modernă trăiește, prin cinematograful și televiziune, într-o epocă de civilizație a ochiului.

Ce însemnează imaginea artistică a unui artist literar! Dacă i-ar fi spus, obiectiv și științific, deci impersonal, „civilizația vizuală“, cred că n-aș fi reținut și n-aș fi repetat o asemenea formulare. Dar „civilizația ochiului“ are forța unei metafore ce nu se uită. E vie, palpabilă aproape, sesizantă și dă preț convingător unei realități surprinse. Ea luminează, ca un fascicul puternic de raze pornit dintr-un proiector, un întreg sens și un întreg câmp al activității artistice moderne. Bineînțeles că tot de o civilizație a ochiului țin și pereții multimilenari ai peșterilor zugrăvite cu oameni, bizoni sau antilope, din Altamira sau Lescaux, și cuneiformele feniciene, și mozaicurile persane trecute apoi Bizanțului, ca să nu mai vorbim de pictura anticului Egipt care însă e mai prezent în conștiința lumii prin monumentele sale de piatră decit prin pictura Fayoum.

Astăzi însă, imaginea perfecționată și evoluată grație fotografiei descompuse și recompuse prin film, comunică și stîrnește ecouri în lumea întreagă. De la **Cinele Andaluz** al lui Bunuel pînă la explozia imaginii succesiv mărite la care a ajuns Michelangelo Antonioni în al său **Blow up** (care însemnează deopotrivă și **explozie**, și mărire succesivă a unei fotografii), avem concentrată pe ultimii patruzeci de ani aproape toată evoluția, dusă la maximum de perfecțiune, a filmului epocii noastre. Cine a văzut **Blow up** a putut citi demonstrația fascinantă și nemiloasă a limitelor cinematografiei, care a adăugat cuceririlor sale tehnice, și culoarea picturii și dimensiunea mărită a ecranului lat. Acest ultim film al lui Antonioni mi s-a părut nu numai o reducere la esență a tuturor posibilităților de care această artă poate dispune și peste care, parcă, nici n-ar mai putea trece. De altfel, filmul se și termină cu o secvență de balet ce vrea să ne spuie că, după ce a făcut vizuale toate artele, adunîndu-le și expropriîndu-le în beneficiul lui, filmului nu-i mai rămîne acum decit să spună cit se poate de frumos, de clar și de concis, ceea ce făcuse naiv, stîngaci, prolix și chiar monstruos la începuturile lui, adică înregistrarea din toate unghiurile cu puțință a unor imagini mișcate. În acest înțeles, avem tot timpul sentimentul, privind ultimul film al lui Antonioni, că marele italian si-a propus prin **Blow up** să

demonstreze tot ce se poate demonstra despre posibilitățile și perspectivele cinematografului. Gustul amar pe care mi l-a lăsat de-aici vine: de la sentimentul că asistăm la redactarea unui testament artistic. Testamentul unei arte care, după ce a cucerit lumea, încearcă să-și justifice mecanismul și rațiunile de a fi și de a funcționa, în fața întregii lumi. Și după ce spune tot ce are de spus, Antonioni parcă ne sugerează că restul nu e decât imagine.

Și cite stiluri, și cite moduri de expresie, și cite game variate, și cite invenții tehnice și altfel, nu se desfășoară de zeci de ani, și zi de zi, sub ochii noștri tot mai civilizați! Am auzit artiști, scriitori sau muzicieni, care pretind că filmul nu e o artă ci exact ceea ce, în chip abstract, spune **Blow up**: adică o înădătură făcută din toate artele, de la teatru și poezie pînă la pictură și balet, fără să le depășească sau să le eclipseze pe nici una.

Lucrul poate fi discutat pro sau contra, dar chiar o asemenea discuție cred că atestă calitățile de artă originală, de sine stătătoare, ale filmului. Că doar nu contestăm ceea ce nu e, ceea ce n-are rost să intre într-o discuție; asta ar fi ca și cum am căuta definirea nimicului.

Și filmul e ceva mai mult decît nimic — și chiar ceva mai mult decît o iluzie optică. Este, neîndoios, unul din marii factori de civilizație ai vieții moderne. Iar o civilizație care se propagă prin simțuri, prin cel mai acut receptiv dintre ele, văzul, e aproape implicit o operă de artă.

Dar destul cu glosările! Ceea ce vream să arăt în cronică de față privea numai o anumită categorie de filme, o anumită vîrstă și etapă a cinematografului modern, un moment specific lui și specific societății noastre de azi.

Și mă gîndesc la filmele produse în ultimii ani în țările noastre, unde socialismul a izbîndit după ultimul război. Dacă s-a vorbit nu de mult de un „nou val” în cinematografie, cred că putem vorbi fără greșală de un nou val al filmului din țările socialiste. El se diferențiază de filmele dintr-alte țări, bineînțeles, în primul rînd prin conținutul lui, dar nu mai puțin prin tratare, prin viziune artistică, prin pecetea specifică în care un realism la început mai mult tezist, greoi și nu o dată sfîngaci tratat, izbutește să devină în ultimii ani o formulă de artă proprie numai nouă. Nu mă interesează și nici n-am urmărit anume o înșurire cronologică a producției cinematografice de acest fel, ci un anumit ton general, comun și în același timp diferențiat, pe care tinerele țări socialiste l-au impus și desigur vor continua să-l impună atenției lumii în anii din urmă. De la **Voci în insulă** al lui Rangel Vâlceanov și **Noi am fost tineri** al Binkăi Jeleazkova, la **Cenușă și diamant** al lui Vajda și la **Cuțitul în apă** al lui Polanski, de la **Dragostele unei blonde** al lui Forman la **Cînd voi fi mort și livid** al lui Jitko Pavlovici pînă la filmele lui Pintilie sau **Roșii și albi** al lui Jancso Miklosi, însemnez aici numai punctele de reper pe drumul evolutiv al cinematografiilor bulgară, poloneză, cehă, iugoslavă, română și maghiară. Repet, nu urmăresc o listă riguroasă de titluri și autori (la cele citate de mine s-ar putea fără îndoială adăuga încă altele), ci un **concert** de ansamblu. Traectoria mi se pare însă clară, sensul — poate nici măcar urmărit intenționat de fiecare din aceste filme, dar rezultînd dintr-o condiție istorică și națională specifică — mi se pare că dă stilul ce l-am numit, prin analogie, al noului val în filmul socialist.

E un stil dar nu o uniformitate. Un stil al istoriei fiecăruia din aceste popoare, un gust specific, o culoare și un timbru diferențiate pentru fiecare din ele și, subsecvent, un limbaj care, ca în orice artă, se comunică, se transmite, se poate împrumuta și modifica dar pînă la urmă se constituie autonom, se inventă pe sine. Lucrul se poate spune și despre literatura, plastica, muzica din aceste țări, din această epocă. Dar, fie din pricina particularităților limbii, a mijloacelor de difuzare, a cîmpului de receptare, nici o altă artă nu reușește să comunice mai direct, mai rapid, mai acut nuanțe și sensuri specifice fiecărui popor.

Iar ceea ce mi se pare cu deosebire interesant în acest „nou val” este că el se constituie, autonom și în bloc totodată, la fel de autonom față de filmul de prestigioasă tradiție sovietic, ca și american.

Aici mi se pare să găsesc argumentul cel mai convingător că filmul este o artă. Fiindcă, deși comună prin aspirația, viziunea ideatică și interpretarea asupra lumii, prin similitudinea stilului și a realităților de viață din țările socialiste, imaginea pe care aceste filme ne-o înfățișează e una diferențiată în articulațiile ei intime ale felului de a privi, de a culege și re-proiecta în afară materia pe care această privire a distilat-o, a decantat-o în cel mai intim laborator: acela al sensibilității specifice fiecărui neam.

Rezultatele cinematografului din țările noastre socialiste devin astfel, prin cele mai izbutite și reprezentative producții ale lor, dincolo de momente ale unanimei civilizații a ochiului, niște produse vii pe care, inversînd termenii, le-am putea numi ochiul unei civilizații.